

Barbara Klimek

Uniwersytet Zielonogórski

BIOGRAFICZNA KSIĄŻKA ALBUMOWA JAN PAWEŁ II. DOWODY ŚWIĘTOŚCI JAKO TEKST KULTURY POPULARYZUJĄCY POSTAĆ PAPIEŻA

Książki albumowe stają się coraz bardziej popularnym nośnikiem informacji na temat osób, zdarzeń, przedsięwzięć. Wszystko za sprawą rozwoju technologii, dzięki której dostęp do sprzętu fotograficznego ma już praktycznie każdy. Janusz Musiał w pracy *Fotografia jako przestrzeń kulturowa. Obraz – media – autor* pisze:

Aktualnie paradygmat wizualności określa nasz sposób myślenia o rzeczywistości, a zmysł wzroku jest podstawowym źródłem informacji, natomiast obrazy to jedne z najstarszych form świadomości ludzkiej, jako dwuwymiarowe, wizualne symbole od wieków stanowiące mediację pomiędzy światem a człowiekiem. Obok osiągnięć nauki i techniki zaświadcza o dziedzictwie kulturowym człowieka, są źródłem wiedzy o przeszłości, natomiast komunikacja wizualna to naczelna kategoria poznawcza współczesności¹.

Celem mojej pracy jest przedstawienie wydanej w 2006 roku biograficznej książki albumowej pod tytułem *Jan Paweł II. Dowody świętości*², traktującej o życiu prywatnym Karola Wojtyły oraz jego posłudze papieskiej. Publikacja ukazała się jako dodatek do ogólnopolskiej gazety „Fakt”, dzięki czemu wielu Polaków ma ją w swoich domach. W zapowiedzi albumu czytamy:

Album, zatytułowany *Jan Paweł II. Dowody świętości*, powstał dla uczczenia pierwszej rocznicy śmierci papieża Polaka. Publikacja opisuje życie papieża:

¹ J. Musiał, *Wstęp*, [w:] *idem, Fotografia jako przestrzeń kulturowa. Obraz – media – autor*, Katowice 2008, s. 3-9, w Internecie: <http://www.sbc.org.pl/Content/20930/doktorat2986.pdf> [dostęp: 3.05.2015].

² *Jan Paweł II. Dowody świętości*, red. wyd. J. Domaniewski, Warszawa 2006. Album został wydany przez wydawnictwo Ringier Axel Springer Polska, w serii: „Fakt Album” 2006, nr 1. Premierowe wydanie ukazało się 25 marca 2006 r.

największego Polaka, uzdrowiciela, niestrudzonego podróżnika, męczennika, ale także aktora, idola dzieci i młodzieży oraz nauczyciela władców³.

Zbadanie struktury publikacji ma pomóc w odpowiedzi na pytanie: czy gazeta „Fakt”, która kojarzy się wielu odbiorcom ze skandalami, sensacjami i aferami, sprostała zadaniu, tworząc tekst kultury o człowieku, będącym czołową postacią sfery sacrum?

Tekst kultury

Większość informacji z naszego otoczenia przyswajamy za pomocą zmysłu wzroku. Fotografia pozwala uchwycić takie szczegóły, których nie da się wyrazić poprzez tekst. Uczestnicząc w kulturze, mamy do czynienia z różnymi formami tekstów kultury – literaturą, zdjęciami, obrazami, muzyką i innymi. *Słownik języka polskiego*⁴ pod redakcją Witolda Doroszewskiego definiuje wyraz tekst jako „wszelkie słowa składające się na pewną całość utrwalone graficznie lub jakąkolwiek techniką”, natomiast kulturę jako „całości kształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości, wytworzonego w ogólnym rozwoju historycznym lub w jego określonej epoce”. Samo pojęcie tekst kultury nie pojawia się w słowniku Doroszewskiego, ale sugerując się przytoczonymi definicjami, można określić je jako naoczny wynik współdziałania i aktywności wielu pokoleń, które zdolne są do rozprzestrzeniania się i rozwoju.

Gazeta „Fakt”

Dziennik wydawany jest przez firmę Ringier Axel Springer Polska od 22 października 2003 roku. Od początku istnienia tabloidu redaktorem naczelnym był Grzegorz Jankowski, a od 1 czerwca 2014 roku jest nim Robert Feluś. Na stronie wydawcy można przeczytać:

„Fakt” jest numerem jeden wśród dzienników ogólnopolskich pod względem sprzedaży. Sympatyków przysparza mu m.in. dynamiczna szata graficzna i przystępny sposób opisywania bieżących wydarzeń. „Fakt” publikuje bieżące informacje ze świata polityki, kultury czy sportu, ale także jest głosem czytelnika w walce o jego prawa. Wydania regionalne dziennika ukazują się w największych polskich miastach⁵.

³ „Fakt” wydaje album o Janie Pawle II, w Internecie: <http://www.wirtualnemedial.pl/artukul/fakt-wydaje-album-o-janie-pawle-ii> [dostęp: 25.10.2015].

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-11 (1958-1969), Warszawa 1997.

⁵ W Internecie: <http://www.ringieraxelspringer.pl/reklama/fakt> [dostęp: 28.10.2015].

W latach 2004 i 2005 Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich przyznało „Faktowi” antynagrodę „Hieny Roku” między innymi za „brak szacunku dla ludzkiej tragedii, z której uczyniono sensację”⁶. Niejednokrotnie gazeta pozywana była do sądu ze względu na naruszanie dóbr osobistych, mijanie się z prawdą oraz opieranie się na spekulacjach. Warto powtórzyć pytanie postawione we wstępnej części pracy, czy tabloid, którego polityka polega na szukaniu sensacji, mógł stworzyć publikację godną postaci papieża?

Struktura publikacji

Maria Renata Mayenowa w *Poetyce teoretycznej* zaznacza, że w procesie interpretacji tekstu kultury jako całości konieczne jest pojedyncze rozpatrywanie jego elementów składowych (każdego z osobna). Pozwala to na odczytanie informacji zapisanych nie tylko za pomocą tekstu, ale również w informacjach niejęzykowych⁷. Ten kontekst interpretacyjny jest szczególnie przydatny przy omawianiu takich dzieł, jak książki albumowe. Godna uwagi publikacja to nie tylko treść, lecz także nienaganna forma, między innymi skład tekstu, który jest wykonany w sposób poprawny zarówno pod względem technicznym, jak i językowym, a także kompozycja graficzna, łącząca w sobie estetykę i funkcjonalność. W pracy skupię się na analizie takich elementów omawianego dzieła, jak: tekst, forma i kompozycja graficzna.

Tytuł i okładka

Tytuł albumu brzmi: *Jan Paweł II. Dowody świętości*. We wstępie napisanym przez redaktora naczelnego Grzegorza Jankowskiego czytamy:

Watykan w procesie beatyfikacyjnym oczekuje udokumentowanych przypadków uzdrowień, każdy szczegół życia Karola Wojtyły jest wnikliwie sprawdzany. Ale taka procedura w żaden sposób nie wpływa na to, co czujemy, co dla nas Polaków jest ze wszech miar oczywiste. Tu i teraz zaświadczamy: Jan Paweł II był człowiekiem świętym⁸.

Dowodami świętości papieża, jak sugerują słowa naczelnego, są zamieszczone w albumie fotografie, ukazujące różne aspekty jego życia.

Album wydany jest w formacie A4 w miękkiej oprawie. Na pierwszej stronie okładki umieszczono zdjęcie papieża, który przytula kilkuletniego chłopca. Z tyłu

⁶ Zob. w Internecie: <http://old.sdp.pl/Hiena-roku> [dostęp: 22.10.2015].

⁷ M.R. Mayenowa, *Aneks do rozdziału III*, [w:] *eadem, Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 2000, s. 159-166.

⁸ *Jan Paweł II...*, s. 3.

okładki widzimy Ojca Świętego modlącego się w górskiej kapliczce, na co wskazuje ubiór klęczącej postaci.

Forma

Album nie zawiera spisu treści, który jest podstawowym przewodnikiem po zawartości różnego typu publikacji. Można przypuszczać, że jest to celowy zabieg, pozwalający na odczytywanie zamieszczonych tekstów i fotografii zarówno w sposób ciągły, jak i wybiórczy (bez jednoczesnej utraty sensu). Pomimo to, sugerując się nagłówkami umieszczonymi na stronach, książkę można podzielić na trzynaście części⁹. Przytoczone w nich nagłówki są skrótami tytułów, poprzedzających mniejsze lub większe partie tekstu¹⁰. Każda część opisuje wybrany etap życia Jana Pawła II – jako Polaka, księdza, aktora, studenta, podróżnika, filozofa czy w końcu papieża.

Tekst

Należy zaznaczyć, że album *Jan Paweł II. Dowody świętości* przejawia znamienne cechy reportażu i fotoreportażu. Reportaż jest gatunkiem z pogranicza dziennikarstwa i literatury pięknej, a jego celem jest opisanie wybranego tematu w taki sposób, aby wywrzeć na odbiorcy jak największe wrażenie emocjonalne, nie zapominając o rzetelnym przedstawieniu faktów. Język reportażu posługuje się środkami właściwymi dla literatury pięknej (metafory, symbole, aluzje itp.), a operowanie językiem nakierowane jest na efekt emocjonalny, a nie tylko dyskursywny. Taka kompozycja i stylistyka wypowiedzi ma wzbudzić w czytelniku refleksję na dany temat. Reportaż posiada także wiele wspólnych cech z nowelą. Są to między innymi: zwięzłość i jednowątkowość akcji, prostota i przejrzystość fabuły, dramatyczność opowieści, mała liczba bohaterów, motywacja przyczynowo-skutkowa, częste przeciwstawianie zdarzeń, efektowne zakończenie¹¹. *Jan Paweł II. Dowody świętości* – jak wyżej zaznaczono – jest książką łączącą cechy reportażu i fotoreportażu, które wzajemnie się dopełniają. Mamy tu do czynienia z reportażem fabularnym, którego przedmiotem są postać Jana Pawła II oraz wszelkie wydarzenia związane z jego osobą, mające wpływ na przemiany środowisko-

⁹ Kolejno: *Uzdrowiciel, Największy Polak, Wesoły sługa, Niestrudzony podróżnik, W rozmowie z Najwyższym, Tytan nauki, Jego autorytety, Idol młodych, Boży aktor, Nauczyciel władców, Męczennik, Samotnik, W drodze do Stwórcy*.

¹⁰ Np. nagłówek *Uzdrowiciel* – skrót tytułu: *Uzdrowiciel z wielkim darem od Pana Boga*. Zob. *Jan Paweł II...*, s. 4.

¹¹ Zob. K. Wolny-Zmorzyński, *Reportaż*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000, s. 178-179.

we połowy XX i początku XXI wieku, a także fotoreportażem, ukazującym poprzez fotografie oraz krótki tekst wiele wiążących wydarzeń z życia Ojca Świętego.

Fotografie

Struktura tekstu jest spójna (koherentna), a charakteryzuje ją to, że wypowiedź jednego nadawcy¹² adresowana jest do konkretnego odbiorcy (grupy ludzi, którym nieobojętna jest postać Jana Pawła II) i dotyczy jednego, dowolnie wybranego tematu lub postaci (w tym wypadku papieża)¹³. *Jan Paweł II. Dowody świętości* rozpoczynają się krótkim wprowadzeniem, w którym Grzegorz Jankowski zaznacza, że „w albumie [...] znalazły się zdjęcia dotąd nie publikowane. Przedstawiają Naszego Papieża w sytuacjach całkowicie prywatnych”¹⁴. Mamy więc do czynienia z fotografiami, które w 2006 roku zostały opublikowane po raz pierwszy, a co się z tym wiąże – stały się nowym tekstem kultury. Fotografia, tak jak tekst, niesie ze sobą treści, których podanie i forma podlegają konwencjom. Na ujęcie fotograficzne mają wpływ pewne tendencje, moda, a także same uwarunkowania kulturowe (np. religia). Czytanie fotografii związane jest z jej tekstowością. W momencie gdy nie ma ona podpisu, staje się polisemiczna. Fotografie stanowią zasadniczą część analizowanego albumu, a podpisy pod zdjęciami spełniają funkcje pomocnicze – komentujące, informujące. Stanowią one łącznik pomiędzy zdjęciem a odbiorcą, tłumacząc uchwycone na fotografii zdarzenia, wprowadzając konteksty.

Tekst główny został wyróżniony ramką, która oddziela go od fotografii (*to in plus*), jednak brak wyjustowania tekstu sprawia, że czyta się go źle. Ten sam efekt – trudności w czytaniu – powoduje sposób, w jaki rozmieszczono podpisy do zdjęć. Trudno określić, do którego z nich się odnoszą. Brak jest jasnych oznaczeń, które ułatwiłyby czytelnikowi odczytanie treści zawartych w publikacji. Dodatkowo wartość merytoryczna komentarzy do zdjęć pozostawia wiele do życzenia. Komentarze często nie zawierają nic z tego, co czytelnik mógłby uznać za tytułowy dowód świętości, na przykład:

Spacer po Attico jest prawdziwą przyjemnością, jednak na otwartym powietrzu, zwłaszcza jesienią, wieje chłodny wiatr. Nieodzowna wtedy staje się wełniana czapka¹⁵.

¹² W albumie nie znajdziemy informacji na temat tego, kto jest autorem głównej części tekstu. Redaktorem wydania jest Jan Domaniewski, natomiast projektem graficznym zajął się Piotr Grzybowski. Autorzy fotografii zostali ujęci w specjalnym spisie na końcu książki.

¹³ M.R. Mayenowa, *Struktura tekstu*, [w:] *eadem*, *Poetyka teoretyczna...*, s. 247-249.

¹⁴ *Jan Paweł II...*, s. 3.

¹⁵ *Ibidem*, s. 134.

Co ważne, omawiany tekst ma charakter intertekstualny, o czym świadczą wprowadzone cytaty¹⁶. Pochodzą one z przemówień Jana Pawła II do wiernych, ale także z fragmentów *Pisma Świętego*, na przykład z *Ewangelii św. Mateusza* czy z *Listu do Filipian*. Pierwsze z nich wkomponowane są w tekst lub podpisy do zdjęć i stanowią ich integralną część. Drugie, dobrane odpowiednio do każdego z tytułów, stanowią jakby motto danego rozdziału. Dla przykładu do części pod tytułem *Nauczyciel władców*¹⁷ motto brzmi – „Mądry władca dobrze swój lud prowadzi, a rządy rozumnego będą dobrze uporządkowane. Jaki władca ludu, tacy i jego ministrowie, jaki władca miasta, tacy i jego mieszkańcy” (Syr 10,1-2). Autor książki założył więc, że trafi ona do wspólnoty kulturowej, która będzie potrafiła rozpoznać źródło cytatu i go zinterpretować. Identyfikacja tych fragmentów przez odbiorcę wzbogaca semantykę albumu, ale nie jest konieczna do jego zrozumienia.

Czas i przestrzeń stanowią ważny element konstrukcyjny dzieła literackiego, w tym także reportażu. Henryk Markiewicz wyróżnia trzy płaszczyzny czasowe w dziele literackim: czas zdarzeń, czas narracji oraz czas przedstawionej sytuacji odbioru¹⁸. W przypadku reportażu należy zwrócić szczególną uwagę na czas zbierania dokumentacji, czas przekazywania treści, czas przedstawianych zdarzeń oraz czas gramatyczny. Informacje i zdjęcia zamieszczone w omawianym albumie dotyczą bardzo długiego okresu – od lat młodości Karola Wojtyły, poprzez lata nauki, kapłaństwa, posługi papieskiej, aż do dnia jego pogrzebu. Sumując, książka, która liczy 160 stron, obrazuje ponad 60 lat z życia Jana Pawła II. Z racji, że publikacja ta została wydana rok po śmierci papieża, zauważamy w tekście wiele podsumowań, które ujęto w spisie *Najważniejsze dni w życiu Papieża*¹⁹. Co ważne, zarówno tekst, jak i fotografie nie są ułożone chronologicznie. Są one podzielone tematycznie na części, ale w ich obrębie nie ma czasowego usystematyzowania. Stanowią luźno ułożone kolaże. Czas gramatyczny w albumie jest bardzo zróżnicowany. Używanie czasu teraźniejszego daje wrażenie obecności i dynamizuje reportaż, natomiast wplatanie czasu przeszłego ożywia jego treść. Szczególnie znamienne jest zastosowanie dialogów, które obrazują stosunek papieża do otaczających go ludzi (np. do młodzieży zgromadzonej na placu św. Piotra).

Elementem najważniejszym w omawianej książce jest fotografia, będąca podstawowym źródłem przybliżenia odbiorcy (poprzez obraz) postaci papieża. Jacek Maziarski w książce *Anatomia reportażu* mówi o tym, że obrazowość unaocznia wyobrażenie pewnych przedmiotów w świadomości twórcy i odbiorcy, a co

¹⁶ H. Markiewicz, *Odmiany intertekstualności*, [w:] *Prace wybrane. Wymiary dzieła literackiego*, red. S. Balbus, t. 4, Kraków 1996, s. 215-238.

¹⁷ *Jan Paweł II...*, s. 106.

¹⁸ H. Markiewicz, *Czas i przestrzeń w utworach narracyjnych*, [w:] *Prace wybrane...*, s. 137-145.

¹⁹ *Jan Paweł II...*, s. 158-159.

się z tym wiąże – współgra z fabularnością, dokumentarnością oraz nasyceniem publicystycznym²⁰.

Kompozycja graficzna

W omawianej publikacji fotografie są podstawowym środkiem informacji na temat Jana Pawła II. Tekst stanowi dla nich tylko tło. Odbiorca może odczytywać zdjęcia bez konieczności odnoszenia się do podpisów czy komentarzy. Należy jednak pamiętać, że zdjęcie, pokazując nam pewien fragment rzeczywistości, ogranicza naszą wyobraźnię, nie angażuje nas tak jak tekst literacki. Ujęcie całościowe tekstu i fotografii sprawia, że staje się ona bardziej czytelna. W omawianym albumie mamy do czynienia z fotografią dokumentalną kolorową lub czarno-białą. Zdjęcia przedstawiają papieża zarówno w sytuacjach oficjalnych, jak i prywatnych.

Pod względem technicznym rozmieszczenie fotografii jest niestety bardzo chaotyczne, pozbawione ładu. Wymiary zdjęć nie są znormalizowane, jedno nakłada się na drugie, co sprawia wrażenie natłoku i nieczytelności. Plusem są jednak kolorowe ramki, którymi otoczono fotografie. Zastosowano głównie trzy kolory: czarny, biały i czerwony, ale trudno mówić tutaj o jakichś specjalnych ustaleniach względem doboru barwy do konkretnego zdjęcia. Wydaje się, że głównym celem ramek miało być oddzielenie od siebie zdjęć i komentarzy, jednak niekonsekwentne stosowanie obramowań zaburzyło zamierzoną czytelność i uporządkowanie.

Wnioski

Przedstawiona przeze mnie biografia albumowa jest dowodem na to, że tekst współgra z fotografią, wzajemnie się przenikając i dopełniając. Człowiek, tworząc tego typu teksty kultury, tworzy samego siebie. Kultura jest więc wyrazem człowieka i potwierdzeniem jego człowieczeństwa, jest także przejawem komunikacji międzyludzkiej i współdziałania ludzi, a w konsekwencji – stanowi podstawowe dobro narodu. Niewątpliwie książka pod tytułem *Jan Paweł II. Dowody świętości* stanowi tekst kultury, który zawiera w sobie wiele archiwalnych zdjęć i jest źródłem cennych informacji na temat człowieka, którego uznaje się za ikonę świętości. Pozwala odczytać na nowo fenomen Jana Pawła II, przedstawiając go w bardziej prywatnym świetle.

Należy powrócić jednak w tym momencie do postawionego na wstępie pytania: czy gazeta „Fakt” sprostała zadaniu, tworząc tekst kultury o człowieku, który jest czołową postacią sfery sacrum? Formą wydania album odbiega od typowych książek

²⁰ J. Maziarski, *Anatomia reportażu*, Kraków 1964, s. 43-59.

albumowych. Pomimo wszystkich pozytywnych wartości wyglądem bliżej mu do tabloidu niż do tradycyjnej biograficznej książki albumowej. Sam tekst oceniam jako poprawny pod względem stylistycznym i gramatycznym, jednak jego stronę techniczną poddałabym weryfikacji. Album kosztował w dniu premiery 12 złotych, które w moim odczuciu wystarczyłyby chociażby na sfinansowanie twardej okładki, podnoszącej rangę estetyczną albumu. Dodatkowo powinniśmy zadać sobie pytanie, czy sam tytuł albumu – *Jan Paweł II. Dowody świętości* – jest adekwatny do zawartości publikacji? Wydaje mi się, że zdecydowanie lepiej brzmiałoby hasło: „Życie Jana Pawła II”, bo rzeczywiście zawarte w omawianej książce zdjęcia są świadectwem życia Karola Wojtyły i jego posługi papieskiej.

Uważam, że wydana przez „Fakt” publikacja miała być przede wszystkim chwytem marketingowym, który pozwoliłby spojrzeć na tabloid bardziej przychylnym okiem (zważając na fakt antynagrody, którą gazeta otrzymała w roku śmierci papieża). Pomimo moich negatywnych spostrzeżeń, można sądzić, że wydany album, głównie dzięki powszechnej dostępności, przyczynił się do zachowania pamięci o Janie Pawle II.

**THE BIOGRAPHICAL BOOK ALBUM
JOHN PAUL II. THE EVIDENCE OF SANCTITY
AS A TEXT OF CULTURE POPULARIZING POPE'S FIGURE**

Summary

The aim of this article is to show the biographical album book *John Paul II. The evidence of sanctity* presenting the private life of Charles Wojtyla and his pontifical service, which was published in 2006 as an appendant to *Fact* newspaper. Searching the publication structure (pictures, text, publication form, graphic composition) is to show the way in which the publishing house presented the Pope figure to the Poles and to indicate what the evidences of John's Paul II sanctity are according to *Fact* newspaper. The conducted analysis will help answer the following questions: Was the Ringier Axel Springer Poland publishing house unequal to the job creating the culture text about the man who is the leading figure of sacrum class and if the tabloid whose policy is sensationalism created the worthy Popes' publication?